

İSTİKLAL HARBİ VE CUMHURİYETİN TEMEL DİREĞİ: MİLLÎ HÂKİMİYET

DOÇ. DR. CELAETTİN YAVUZ*

Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Harbi sonunda, yurdun kurtarılmasının tek yolunun milletin kendi iradesi ve kuvvetiyle mümkün olabileceği inancındaydı. Ona göre Osmanlı Devleti her ne kadar ayakta ise de aslında fiilen çökmüştü. Yerine sağlıklı ve “millî hâkimiyeti” esas alan yeni bir devletin kurulması elzemdi. Ama bu nasıl olacaktı? Bu sorunun cevabı Mustafa Kemal Paşa’nın Mayıs 1919’da Anadolu’ya “9. Ordu Müfettişi” sıfatıyla gönderilmesiyle verilmeye başlandı.

Samsun’a çıktıktan sonra İzmir’in işgalinin protesto edilmesi ve “millet tarafından kabul edilmediğinin” İtilaf Devletleri tarafından görülebilmesi için gereken telgrafları; valiliklere, Müdafaa-i Hukuk gruplarına ve kolordu komutanlıklarına çekmişti. Bu bağlamda 3 Haziran 1919’da, Havza’dan komutan ve valilere çektiği telgrafında, Paris Kongresine katılmak üzere giden Sadrazam Damat Ferit Paşa Heyetinin, Doğu Anadolu’da Ermenistan adıyla bir muhtariyetlik kabul edildiğini öğrendiğini ifadeyle, “... Geniş bir Ermenistan muhtariyetini ve devletin bir yabancı himayesini kabul konularında, milletin isteği ile şimdiki hükûmetin görüşü arasında bir uygunluk olmadığı anlaşılıyor. Sadrazam Paşa Hazretleri ile birlikte hareket edecek olan heyetin, milletin haklarını savunmada uyacağı ilkeler ve program milletçe bilinmedikçe, arz edilen noktalarda endişeye kapılmamak mümkün değildir. (...) Sadrazam Paşa Hazretleri’ne ve doğrudan doğruya Zat-ı Şahane’ye telgraflar çekerek millî bağımsızlığın mutlak dokunulmazlığının ve millet çoğunluğunun haklarının korunmasının milletin

* TÜRKSAM Başkan Yardımcısı.

temel şartı olduğu belirtilmeli.” şeklinde fikrini belirtmişti.¹ Bu beyanda iki husus öne çıkmaktaydı: 1 Vatanın ve milletin bağımsızlığı, 2 Millettin iradesi dışında hiçbir kararın alınamayacağı. Sadrazam ve padişahın bile hemen her koşulda, yukarıda özetlenen şekilde millete koşmayı, millete dayanarak bir istiklal mücadelesi vermeyi düşünen Mustafa Kemal Paşa, düşündüğü “millî hâkimiyet” ilkesi çerçevesindeki Millî Mücadelenin manifestosunu, 22 Haziran 1919 tarihli Amasya Genelgesi ile belirtti. Bu Genelge’de “millî hâkimiyet” ilkesini çağrıştıran maddeler şunlardır:

- “ 1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir.
2. Millettin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
3. Millettin içinde bulunduğu durum ve şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle cihana duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak **“millî bir heyet”**in varlığı zaruridir.
4. Anadolu’nun her bakımdan en güvenli yeri olan Sivas’ta hemen millî bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.
5. Bunun için bütün illerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olan en kısa zamanda yetişmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir.”²

Atatürk, yukarıda “millî hâkimiyet”in vurgulandığı Amasya Genelgesi sonrasında Doğu Anadolu ve Karadeniz vilayetlerinin temsilcileri ile önce Erzurum Kongresini, ardından da Sivas Kongresini gerçekleştirmiş, bu kongrelerde bile bir “Temsil Heyeti” (Heyet-i Temsiliye) seçilerek, millî hâkimiyet düşüncesinin icra komitesi de belirlenmişti. Yurdun ve milletin düşman işgalinden kurtarılması için gereken çalışmaları başlatmıştı. Hatta Ekim 1919 içerisinde Damat Ferit Paşa sadrazamlıktan düştükten sonra yeni hükûmetle ilişkiye girilmiş, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya’da bir görüşme gerçekleştirilmişti.

Büyük Millet Meclisinin Kuruluşunda “Millî Hakimiyet” İlkesi

Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti ile ilişkiler bir parça düzeldikten sonra, Meclis-i Mebusan vasıtasıyla İstanbul Hükûmeti ve saltanat üzerinde etkili olmayı umuyordu. Tüm bu umutlar ülkenin düşman işgalinden kurtuluşu içindi. Birinci Dünya Harbi sonrasında “çoğunluğunun İttihatçı” olduğu bahanesiyle İkinci Meşrutiyetin “Üçüncü Meclis-i Mebusan”ı, 21 Aralık 1918’de Padişah Vahidettin tarafından kapatılmıştı. Osmanlı Devleti’nin son meclisi “Dördüncü Meclis-i Mebusan” ise 12 Ocak 1920’de İstanbul’da Fındıklı Sarayı’nda ilk toplantısını yaptı. Bu toplantıya çoğunluğu işgal bölgelerinden seçilen 172 milletvekilinden sadece 72’si katılabılmıştı. Daha sonra 22 Ocakta 25 milletvekili daha katılarak çoğunluk sağlanabildi. İlyas Efendi’nin rahatsızlığı sebebiyle çekilmesi üzerine Meclis-i Mebusan başkanlığına geçici olarak Celalettin Arif Bey seçildi. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da kalmak koşuluyla Meclis-i Mebusana başkan olmayı ve Mecliste Müdafaa-i Hukuk Gru-

bunun kurulmasını istemişti. Ancak, bu istekler gerçekleşememiş, Rauf Bey'in başkanlığında "Felah-ı Vatan Grubu" da sarayın adamı olarak bilinen Reşat Hikmet Bey'i Meclis Başkanlığına seçmeye karar vermişti. Osmanlı Meclis-i Mebusanı, yaklaşık üç ay süreyle tam karşılarında demirli düşman donanmasına karşı toplantılarını yaptı.³

Felah-ı Vatan Grubu, her ne kadar Mustafa Kemal Paşa'nın istekleri dışında kurulmuş ise de genelde tüm çabası İstanbul Hükûmetini ve hatta padişahı "milletin tek kurtuluş yolu olan Anadolu'da mücadele yolunu göstermeye" odaklanmıştı. Ancak, Sultan Vahidettin'i ikna etmek pek de kolay değildi. Rauf Bey'in kendisini ziyareti sırasında konu "yurdun ve milletin kurtarılmasına" geldiğinde Vahidettin, "Rauf Bey! Bir millet var, koyun sürüsü, buna bir çoban lazım... O da benim!" demişti. Bu ifade, Millî Mücadeleyi sürükleyen Mustafa Kemal ve arkadaşlarının "Millî hâkimiyet" ilkesinin tam tersi ve aslında düşmana "teslimiyetçi" ve özünde de bencil bir yaklaşımdı. Dördüncü Meclis-i Mebusan, bu zihniyetteki padişah ve onun talimatı doğrultusunda hareket eden İstanbul Hükûmeti sebebiyle, "Millî hâkimiyet" ilkesi çerçevesinde hareket edebilecek bir hareket serbestliğinden yoksundu. Buna rağmen ve özellikle de Felah-ı Vatan Grubunun çabaları sonucunda yapılan bir gizli oturum sonucunda "Ahd-ı Millî" adı ile "Misak-ı Millî" kabul edildi. 17 Şubat 1920'de de yabancı parlamentolara ve basına duyurulması kararı alındı. Bu misakta; Bağımsızlığımızı sınırlayacak siyasal, ekonomik hiçbir antlaşma kabul edilemez. Bu şartlar kabul edilmezse barış yapmak imkânsızdır!" ifadesiyle, en azından Meclis-i Mebusan, padişaha ve hükûmete rağmen milletin gerçek isteğini tüm dünyaya duyurmayı başarmıştı.⁴

Bu gelişmeler yaşanırken 16 Mart 1920'de İngiliz birlikleri İstanbul'u fiilen (sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı uygulayarak) işgal etti. Bu işgali aynı gün Fransa, İngiltere ve İtalya'nın İstanbul'daki "Yüksek Komiserleri" olan M. Defrance, S. J. De Robeck ve Maissa, müşterek imzaladıkları bir yazı ile Sadarete bildirdiler.⁵

Meclis-i Mebusanı basan İngiliz askerleri, yakaladıkları vekilleri Malta'ya sürgüne gönderildiler. Bu durumu öğrenen Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa, önce 16 Martta bütün vali ve kolordu komutanlarına, olayın protesto edilmesi için telgraf çekmiş, hemen bir gün sonra 17 Martta da ordu komutanlarına gönderdiği bir genelgelekle İstanbul'daki durumu özetleyerek Ankara'da yeni bir mec-

Bağımsızlığımızı sınırlayacak siyasal, ekonomik hiçbir antlaşma kabul edilemez. Bu şartlar kabul edilmezse barış yapmak imkânsızdır!

lis toplanmasını istemişti. Bu Meclise seçilecek delegelerde aranacak özellikler de özetle şöyle idi:

- a. Meclis Ankara'da toplanacaktır.
- b. Meclis üyeleri medeni cesaretleri, fikrî kabiliyetleri, dinî ve millî duyguları yüksek olmakla birlikte, 25 yaşından genç ve ayrıca fena şöhret sahibi de olmayacaktır.
- c. Meclis üyelerinin seçiminde vilayetler esas alınacaktır.
- d. Gayrimüslimler seçilmeyecektir.
- e. Her vilayetten beş üye seçilecektir.
- f. Üye seçiminde vilayet yönetimi, belediyeler ve Müdafaa-i Hukuk grupları görevlidir.
- g. Meclis üyeliğine her parti, zümre ve cemiyet aday gösterebileceği gibi, isteyenler de ferden başvurabileceklerdir.⁶

Komutanların bilgisi dâhilinde Mustafa Kemal Paşa, 19 Martta yeni bir genelge daha yayımladı. Bu Genelge'de özetle; "Olağanüstü yetkiler taşıyan bir Meclisin Ankara'da toplanacağı, Meclise katılacak üyelerin nasıl seçilecekleri, seçimlerin en geç 15 gün içerisinde yapılması gerektiği..." kesin ve kararlı ifadelerle yer almaktaydı. Keza İngilizlerin işgalinin ardından dağılan Meclis-i Mebusanın üyelerinden de kurtulanların Ankara'daki bu yeni Meclise katılabilecekleri bildirilmekteydi. Genelge'nin ardından da mebus seçimleri başlamış, Meclis-i Mebusanın dağılmasından sonra açıkta kalan milletvekillerinin bir kısmı da Ankara'ya intikale başlamışlardı.

Bu yeni Meclise seçilmesi arzulanan adayların bir kısmı Mustafa Kemal'e duyduğu kuşkular dağılmadığı için seçime gitmiyordu. Bazıları Ankara oluşumunun (Millî Mücadele) henüz ne anlam taşıdığını ve kararlılığının derecesini bilemiyordu. Hatta bazı komutanlar bile Mustafa Kemal yerine İstanbul'la bağlantı kuruyor, hükümetin direktiflerini tercih ediyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal, bu askerlerin bir kısmını Meclis üyesi yaparak onları da ülkenin geleceği konusunda karar ortağı hâline getirdi. Konya'daki 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey de bunlardan biri olup bilahare Mersin'den mebus seçtirilmişti. Keza başlangıçta seçimler aleyhinde gözükken Trabzon valisi bile ilin mebusu seçilmişti.⁷

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan vekil seçildi. Ankara bölgesinden Mustafa Kemal Paşa 140, Ali Fuat Paşa 132, Kınacızade Şakir Efendi 122, Beynamlı Hacı Mustafa Efendi 80 ve Şeyhzade Şemsettin Efendi 79 oyla çoğunluğun rızasıyla Ankara vekili seçilmişlerdi.

"Osmanlı Devleti" topraklarında, "gayrimeşru" ya da "milletin meşru Meclisi" olarak toplanan Meclis, sadece Türk İstiklal Harbini yürüten bir Meclis değil, aynı zamanda yeni kurulmakta olan Türkiye'nin de bir bakıma ilk ve "kurucu" Meclisi gibiydi. Seçimler bugünkü uygulamalarda görüldüğü gibi sağlıklı ve me-

kanik bir şekilde işleyen sistem gibi yürümüyordu. İstanbul Hükûmeti ve işgal devletlerinin baskılarıyla illerdeki yöneticiler seçim aleyhinde çalışıyorlardı. Derişim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır ve Trabzon'da bile Ankara Meclisinin önlenmesi yönünde çalışan yöneticiler mevcuttu.⁸

Meclis açılmaya kadar Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşları Meclise verilecek isim konusunda da beyin jimnastiği yaptılar. Pek çok isim üzerinde durulmuştu. İsim tekliflerinden biri de "Kurultay" idi. Pek çok vekile sempatik gelen bu ad, Mustafa Kemal Paşa'nın "İstanbul'dan gelen mebuslar ve seçilenler toplanacak. Millet iyi oldu diyecek. Fakat arkasından soracak: Millet Meclisi nerede?" şeklindeki akıl yürütmesi ve karşı duruşu sebebiyle, "Kurultay" adından vazgeçildi. Uzun süren tartışmaların ardından da "Büyük Millet Meclisi" olarak tespit edildi.⁹

Meclisin adı dışında bir diğer sorun da "temsiliyet" ya da "meşruiyet" sorunu ve kimin Meclis Başkanı olacağı idi. Meclis-i Mebusan Başkanı Celalettin Arif Bey, bu konuda farklı düşüncede idi. Bu, Mustafa Kemal Paşa'nın çözmesi gereken önemli bir sorun hâline gelmişti. Üstelik Meclisin "olağanüstü" bir kurum gibi nitelendirilmesi de bir diğer anlaşmazlık konusuydu. Ancak, Mustafa Kemal Paşa bu engelleri kolayca aşmayı bildi.¹⁰

O dönemde Ankara'da Meclisin toplanabileceği elverişli bir bina olmayınca, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti kulübü olarak inşa edilen binada karar kılındı. Eksik kısımlar ve eşyalar halkın fedakârlığıyla tamamlandı. 22 Nisanda açılacak iken, Mustafa Kemal Paşa'nın genelgesi ile Meclisin 23 Nisan Cuma günü açılacağı bildirildi. Maksat, %99'u Müslüman bu milletin İstiklal Harbinin itici gücü bu yüce Meclisi, hayırlı bir "Cuma" günü açmaktı. Bu maksatla Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından vilayetlere, sancaklara, Müdafaa-i Hukuk merkezlerine, belediye başkanlıklarına ve kolordulara gönderilen 21 Nisan 1920 tarihli "Tören Programı" niteliği de taşıyan telgrafın birinci maddesinde, "Tanrı'nın lutfuyla Nisanın 23'üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır!" şeklindeki ifade yer almaktaydı. 3. maddede de "Bugünün kutsallığını teyit için, bugünden başlayarak her gün, vilayet merkezinde hatim ve Buhar-i Şerif okunmaya girişilecektir. Hatmin sonu, teberrüken, Cuma günü namazdan sonra Daire-i Mahsusa (Millet Meclisi) önünde tamamlanacaktır." Müteakip maddede de yurdun her köşesinde "Buhari ve hatimler" okunması, Cuma günü minarelerden ezan öncesinde "Salavat-ı Şerife okunması" gibi talimat da mevcuttu.¹¹

23 Nisan Cuma sabahı erken saatlerden itibaren Ankara'da evlerinden ayrılan erkek, kadın, çocuk, genç, yaşlı, kalpaklı, sarıklı ve yöresel giysili tüm halkın oluşturduğu insan kitlesi tören alanını doldurmaya başladı. Toplantıya katılanlar Meclis ile Hacı Bayram Camii arasına sıkışmaya çalışmış, âdetâ kımıldayacak yer kalmamıştı. Boş arsalar, binaların çatıları insanlarla dolmuş, Hacı Bayram Camii'nde namaz kılanlara yer kalmayınca mermer avluya taşılmış, hatta kabirler

üzerinde, sokaklarda bile secdeye durmuşlardı. Bu tabloyu dönemin gazetecilerinden Yunus Nadi; “Bu şerait içinde usulü dairesinde yapılan bir ibadet olmakta çok, milletin kendi yazgısını kendisinin çizeceği bir dayanışma günü olmuştur!” diye özetlemektedir.

Cuma namazının ardından solgun ipeklerine yıpranmış satırlarla dualar yazılı eski sancaklar altında “tehliller, tekbirler” getirilerek ihtiyar şeyhleri, fakir hacıları, hocaları ile Meclis binasına doğru yürüyen bu insan kitlesi, Anadolu’da yeni bir düşünceyi karşılamaya hazırlanıyordu. Bu da “kendi gücünün üstünde hiçbir güç tanımayan ve ülkesini tam bağımsızlığa kavuşturmayı amaçlayan ihtilalci, inkılapçı Büyük Millet Meclisinin ülke kaderine el koyması düşüncesi ve onun hayat geçirilmesi olmuştur!”¹²

Saat 13.45’te Ankara’ya gelebilen vekiller Meclis salonunda toplandılar. Bunlar ülkenin en seçkin siyaset ve bilim adamları değillerdi. Çoğunun sıradan insanlar olduğu kıyafetlerinden anlaşılabilirdi. Fesler, sarıklar, kalpaklar, külahlar birbirine karışmıştı. Ama hepsinin ortak özellikleri “yurtsever” likti.

Meclis, En yaşlı üye Sinop Vekili Şerif Bey’in kürsüdeki şu konuşmasıyla açıldı:

“Saygıdeğer İnsanlar! İstanbul’un geçici kaydıyla yabancı kuvvetler tarafından işgal olunduğu ve bütün temelleri ile halifelik makamının ve hükümet merkezinin bağımsızlığının yok edildiği bilinmektedir. Bu duruma baş eğmek, milletimizin teklif olunan yabancı köleliliğini kabul etmesi demektir. Ancak tam bağımsızlık ile yaşamak için kesin olarak kararlı bulunan ve ezelden beri hür ve başına buyruk yaşamış olan milletimiz, kölelik durumunu son derece ve kesinlikle reddetmiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayarak Yüksek Meclisimizi meydana getirmiştir. Bu Yüksek Meclisin en yaşlı üyesi sıfatıyla ve Allah’ın yardımıyla milletimizin iç ve dış tam bağımsızlık içinde alın yazısının sorumluluğunu doğrudan doğruya yüklenip, kendi kendisini yönetmeye başladığını bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum!”¹³

Büyük Millet Meclisinin kurulmasıyla, evvelce Millî Mücadelenin bayraktarlığını yapan, başında ise Mustafa Kemal Paşa’nın bulunduğu “Heyet-i Temsiliye”nin de sonu noktalanmış oldu.¹⁴ 24 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, son kez Heyet-i Temsiliye Başkanı sıfatıyla, Mondros Ateşkes Sözleşmesinden başlayarak o güne kadarki gelişmeleri, Erzurum ve Sivas Kongrelerini, Heyet-i Temsiliyenin çalışmalarını açıklayan uzun bir konuşma yaptı. Bu uzun ve anlamlı konuşmanın sonunda Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisinin hukuki durumunu açık bir şekilde şöyle çizmişti:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin üstünde herhangi bir kuvvet mevcut değildir. Meclis hem teşri, hem icrai vazife görecektir. Yani vahdetikuva esasları hüküm sürecektir. Meclis, icra vazifesini, kendi üyeleri arasından bizzat seçeceği bir hükümet marifetiyle yapacaktır!”¹⁵

Meclis açılışının ikinci gününde, Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasının ardından onu başkan seçti. İkinci Reisliğine de Celalettin Arif Bey ve Reis Vekilliğine Abdulhalim Çelebi seçildiler.¹⁶

Millî Hâkimiyetin İlk Temsilcileri Büyük Millet Meclisinin Üyeleri

TBMM'nin açılışıyla birlikte, millî egemenliğe dayalı yeni Türk Devleti de doğmuş oluyordu. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na göre "böylece Türkiye Büyük Millet Meclisince ulusun işlerine doğrudan doğruya el konularak hukuk yönünden ulusal egemenlik kurulmuş oldu. İşte bu olay Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk tarihsel aşamasıdır. O gün, adı söylenmeyen ve biçimi bakımından ulusal egemenliğe dayanan cumhuriyet niteliği taşıyan yeni bir devlet kurulmuş oluyordu." "Böylece parlamentosu, başkanı ve geçici hükûmeti ile ulusal egemenliğe dayanan ve cumhuriyet niteliği taşıyan yeni bir devletin temeli, 23, 24 ve 25 Nisan günleri atılmış bulunuyordu."¹⁷

Meclisin üyeleri içinde 102 serbest meslek sahibi, 133 devlet memuru, 52 asker, 32 din adamı, 30 seçimle gelen muhtelif kişiler, 7 aşiret reisi, 4 teknik uzman, 16 sağlıkçı ve 2 tekel görevlisi vardı. Siyasi partiler olmamakla birlikte, zaman zaman üç gruba ayrıldılar. Bunlardan Osmanlıcılık yanlılarına "Fesliler", İslamcı düşüncedekilere "Sarıklılar", inkılapçı düşüncedekilere de "Kalpaklılar" deniliyordu. Sayısı 300-347 arasında değişen vekillerin 288'i yüksekokul, 94'ü ortaöğretim, 21 meslek eğitimi almıştı. 162'si Türkçe dışında ikinci bir dil biliyordu.¹⁸

Meclis çatısı altında ne konuşulduysa tutanaklara geçirilip bastırıldı ve halkın bilgisine sunuldu. Kalacak yeri ve geliri olmadığı için istasyonlarda, çayır-liklarda bile yatan, sabahlayan bazı mebuslar sıtmaya yakalandı. Cefakâr, çalışkan, milliyetçi, korkusuz, kahraman ve son derece kararlı bu Meclis, bu üstün meziyetleri sebebiyle de hemen her hatada herkesten hesap soruyordu. Bu hesabı, İstiklal Harbinin ta başından itibaren en önemli lideri ve beyin gücü Mustafa Kemal'den dahi, mağlubiyet karşısında sormaktan geri kalmamışlardı. Çünkü onlarda "biat" kültürü yoktu. Varsa bile bu biat sadece "vatan" ya da "yurttaşlar" içindi.¹⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın da Meclis kuruluşundan sonraki hükûmetin tesisi konusundaki görüşleri "Efendiler, bu ilkelere dayanan bir hükûmetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükûmet, millî hâkimiyet temeline dayanan halk

TBMM'nin
açılışıyla
birlikte, millî
egemenliğe
dayalı yeni
Türk Devleti de
doğmuş
oluyordu.

hükûmetidir, cumhuriyettir!" şeklinde idi. Yani Meclisin "yürütme" görevini de üstlenen bu Meclis Hükûmetinin kurulmasındaki ana ilke "kuvvetler birliği" idi. Zaman geçtikçe bu ilkelerin kapsadığı kavramlar anlaşılmaya başlandı.²⁰

Atatürk'ün daha sonra yazdığı **Nutuk**'ta ve diğer konuşmalarında sık sık dile getirmiş olduğu en önemli özellik, "millî hâkimiyet" ilkesi idi. Bu "millî hâkimiyet" ilkesi, birçok tarihçi tarafından Atatürk'ün gerçekleştirdiği ilk "inkılap" olarak da belirtilmektedir.²¹

İstiklal Harbini başından sonuna kadar azim ve sarsılmaz kararlılıkla yürüten bu yüce Meclis, Yunan kuvvetleri Ankara önlerine dayandığında Meclis Kayseri ya da Sivas gibi iç bölgelere taşınmak istenince, gerektiğinde silahla da savaşabileceklerini, bu sebeple "düşmandan kaçmayacaklarını" da söyledi. Millet'in gerçek ruhu ve gerçek gücü, akıl-kararlılık-çalışkanlık ve cesaretle bezenen 23 Nisan Meclisinde toplanmıştı. Bu ruhu cephedekilere ve cepheye mermi taşıyanlara da aşıladılar.

1921 Anayasa'sı ve Millî Hâkimiyet

Türkiye Büyük Millet Meclisi, ilk kararında "Mecliste toplanan millî iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmak esası amaçtır. BMM'nin üstünde güç yoktur!" ifadesiyle, yetkilerinin sınırlarını halife ve padişahın yetkileri üzerine çıkarmaktaydı. Bundan sonra da Meclis, neredeyse hemen her kararında ve çıkardığı kanunlarda "millî iradeye dayalı bir devlet" kuracak gibi icraatta bulunmuş, daha sonra da İstanbul Hükûmetini tanımamıştır.²²

Büyük Millet Meclisi, kuruluşundan 9 ay sonra, Anayasa Komisyonunun hazırladığı ilk Anayasa'yı kabul etti. 20 Ocak 1921 tarihli bu Anayasa'da "millî hâkimiyet" şu maddelerle tanımlanmaktaydı:

"Mad. 1: Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve fiilen idare etmesi esasına dayanmaktadır

Mad. 2: İcra kudreti ve teşri yetkisi, millet'in yeğâne ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder.

Mad. 3: Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" unvanını taşır."

Yukarıdaki ifadelerde görüldüğü üzere, adı "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" adını da alan bu Anayasa'da, "millî hâkimiyet" ilkesi, bu ilk Anayasa'nın birinci maddesinde açıkça kendini belli etmektedir. Bunun anlamı ve 3. maddede belir-

Milletin gerçek ruhu ve gerçek gücü, akıl-kararlılık-çalışkanlık ve cesaretle bezenen 23 Nisan Meclisinde toplanmıştı. Bu ruhu cephedekilere ve cepheye mermi taşıyanlara da aşıladılar.

tilen “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur!” ifadesi, Millî Mücadeleyi yürüten Meclisin dışında ve hele de üstünde hiçbir güç olmadığıdır. Yani ne İstanbul Hükûmeti ve sadrazam, ne Halife ne de padişah millet adına tüm yetkiler Mecliste toplanmıştır.

İşte bu Meclis ve bunun “Meclis Hükûmeti”, Millî Mücadele ekibinin padişahın her türlü olumsuz müdahalesini önleyici bir engel oluşturmuştur. Bu Meclis ve sahip olduğu Meclis Hükûmeti sistemi, gelecekte saltanatın kaldırılmasına dayanak olduğu gibi, “Cumhuriyet”in de önünü açan bir gelişmedir.²³

Millî Hâkimiyetin “Cumhuriyet” ile Sonuçlanması

Büyük Taarruzu müteakip Yunan kuvvetleri İzmir’i terk ettikten sonra, Fransa’nın da girişimleriyle yeni bir anlaşma yapılması için çalışmalar hızlandırıldı. İşte Millî Mücadelenin tamamen “millî hâkimiyet” ilkesiyle ve Büyük Millet Meclisi ile bu Meclisin hükûmetinin kazanıldığı o günlerde, İstanbul Hükûmetinin Sadrazamı Tevfik Paşa, Mustafa Kemal’e “Başkomutan” sıfatıyla bir yazı göndererek “Zaferle İstanbul-Ankara ikiliğinin sona erdiğini, İtilaf Devletleri’yle yapılacak barış görüşmelerine hem İstanbul hem de Ankara hükûmetlerinin katılacağını” bildirmişti. Üstelik yazının hitap başlığında “Büyük Millet Meclisi Başkanı” ibaresi bile yoktu. Bu yazıya sert bir üslupla cevap yazıldı. Bu cevapta ve diğerlerinde İstanbul Hükûmetinin hukuki varlığının sona erdiğine birkaç kez Büyük millet Meclisinde karar verildiği, artık bir “kurul” olduğu, Türkiye Devleti’nin de TBMM Hükûmeti tarafından yönetildiği, sözde İstanbul Hükûmetinin “teslimiyetçi” zihniyet sebebiyle TBMM Hükûmetinin görüşmelerdeki gerekçelerini zayıflatacağı ifade edildi. Sonunda barış görüşmelerine sadece Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin katılması kesinleşti.²⁴

Bu gelişmenin ardından 30 Ekim 1922’de Rıza Nur ve 78 arkadaşının imzasıyla Meclis Başkanlığına verilen bir önergede, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun 1. maddesiyle hâkimiyetin padişahтан millete geçtiği, 2. maddesiyle yasama ve yürütme güçlerinin milletin iradesine verildiği, 7. maddesiyle savaşa ve barışa karar verme gibi bütün hükûmranlık haklarının millette toplandığı, dolayısıyla o zamandan beri çökmüş Osmanlı İmparatorluğu’nun yerini yeni ve millî bir Türkiye Devleti’nin aldığı, kaldırılmış padişahlığın yerine de TBMM’nin geçtiği”, belirtilmişti. Yani bu önerge ile, saltanatın zaten fiilen kalkmış olduğu, dolayısıyla da yeni bir devletin kurulduğu, bu devletin “Türkiye Devleti” olduğu, padişah yerine de yetkilerin Büyük Millet Meclisinde toplandığı, dolayısıyla da saltanatın artık tamamen kaldırılması gerektiği istenmekteydi.

Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından da imzalan bu önerge, çoğunluk sağlanamadığından ilk gün kesin sonuç alınamadı. 31 Ekim 1922’de Müdafaa-i Hukuk Grubunda Mustafa Kemal, saltanatın kaldırılmasının mecburi

olduğunu ifade etti. 1 Kasım 1922'deki Genel Kurulda da "saltanat ve hilafetle ilgili" olarak Türk ve İslam tarihinden örnekleri içeren uzun bir konuşma yaptı. Buna rağmen Mecliste olumsuz bir hava sezince yeniden söz alarak, "Efendiler! Hâkimiyet ve saltana hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabıdır, diye müzakereyle, münakaşa ile verilemez. Hâkimiyet, saltanat, kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vazü'l-yed olmuşlardı. Bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi. Şimdi de Türk milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek hâkimiyet ve saltanatını isyan ederek kendi eline bilfiil almış oluyor. Mevzubahis olan millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız meselesi değildir. Mesele, zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir..." şeklinde ve sonunda tehdit de ifade eden, "millî hâkimiyet" ilkesinden vazgeçilemeyeceğini vurgulayan bir konuşma yaptı. Aynı gün ikinci oturumda saltanat ve hilafet birbirlerinden ayrılmış ve saltanat kaldırılmıştır.²⁵ Bundan sonra ise Cumhuriyetin ilanı, saltanatın kaldırılması ve "millî hâkimiyeti" taşıyıp güçlendirecek demokratikleşme çabalarına sıra gelecektir.

Sonuç

"Millî hâkimiyet" kavramını, hem İstiklal Harbinin hem de yeni kurulacak Cumhuriyetin en önemli ilkesi edinen Mustafa Kemal, sonunda amacına ulaşmıştır. Bu "millî hâkimiyet" kavramı onun tarafından çok önceleri fark edilmişti. Bu kavram için "O bir siyasi nüfuzdur ki devlet kavramının özünde vardır!" diyerek açıklamakta ve bu kavramın en güçlü savunma silahı olduğunu da "milleti dışta temsil ve başka milletlere karşı savunma yetkisi" olduğunu ileri sürmektedir.

Atatürk'e göre; "Millî hâkimiyet öyle bir nurdur ki onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, yok olur!"²⁶ İşte bunun sonunda saltanat kalkmış, yeni Türk devleti uzun süren bir "barış konferansı" maratonundan sonra Lozan Barış Antlaşması ile tüm dünyada varlığını kazanmıştır. Bundan sonrası ise "millî hâkimiyet" in mevcudiyetini tescil ettirecek cumhuriyetin ilanıdır. O da gerçekleşir.

Cumhuriyet ilan edildikten sonra da "millî hâkimiyet" kavramının kutsallığına inanan Atatürk, İzmit'te gazetecilerle yaptığı bir konuşmada, "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Olaylar ve tarih tecrübelerimiz, milleti koyun sürüsü gibi gören idare tarzlarının ülkemizde uygulanamayacağını göstermiştir!" söz-

Atatürk'e göre;
"Millî hâkimiyet
öyle bir nurdur
ki onun karşısında
zincirler erir, taç ve
tahtlar yanar,
yok olur!"

leriyle, bu inancını birçok kez tekrarlamıştır.²⁷ İşte bu sebeptendir ki Cumhuriyetin en önemli kurumlarından Türkiye Büyük Millet Meclisinin iç ve dış duvarlarında “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir!” ifadesi yer almaktadır. ■

¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, I. Cilt, (Güncel Türkçeye çeviren: Zeynep Korkmaz), Gnkur. Yayını, Ankara, Tarih (?), s. 20.

² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, I. Cilt, s. 21.

³ Cemil Özgül, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1989, s. 125-127.

⁴ Ayrıntılar için bk. Cemil Özgül, age., s. 128-133.

⁵ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk** (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 153-154.

⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, I. Cilt, s. 285-289. Ayrıca bk. İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s. 56-57.

⁷ Ali İhsan Güneş, age., s. 62-63.

⁸ 1 Nisan 1336 Ankara Vali Vekili, Defterdar, Kadı, Mektubici Vekili, Maarif Müdürü, Ser Mühendis, Ziraat Müdürü, Müftü, Metropolit Vekili, Heyeti Teftişye ve Belediye Reisi ile ayrıca 10 azanın imzaladığı bir tutanakla, bu sonuçlar kayda alınmıştır. Ayrıntılar için bk. İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1922) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara, 1992, s. 30.

⁹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, Temmuz 1992, s. 191-192.

¹⁰ Celalettin Arif Bey, Meclis-i Mebusan Başkanı olarak daha fazla ödenek alması gerektiğini hatırlatmış, bunun üzerine de Mustafa Kemal, durumu Divan Başkanlığının değil, sadece Genel Kurulun çözebileceğini, istiyorsa Genel Kurulda durumun açılacağını söyleyince, Celalettin Arif Bey bu icra şeklini istemiş, böylece sorun çözülmüştü. bk. Mustafa Kemal Atatürk, age., s. 290-292. Ayrıca bk. Cemil Özgül, age., s. 157.

¹¹ Bu ifadelerden ilki “Bemennin-il Kerim, Allah'ın lütfu ile Nisanın 23'üncü Cuma günü, Cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır!” şeklindeydi. Ayrıntılar için bk. Mustafa Kemal Atatürk, age., s. 294-295. Ayrıca bk. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, 2. Cilt, Remzi Kitapevi, 8. Basım, İstanbul, 1981, s. 253-254.

¹² İhsan Güneş, age., s. 68-69. Ayrıca bk. İsmet İnönü, age., s. 192.

¹³ İhsan Güneş, age., s. 69-70.

¹⁴ Cemil Özgül, age., s. 160.

¹⁵ İsmet İnönü, age., s. 192.

¹⁶ M. Galip Baysan, “23 Nisan 1920 Büyük Millet Meclisinin Anatomisi”, 25.04.2010, <http://www.turksam.org/tr/a2006.html>

¹⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye Cumhuriyetinin Anayasal Kuruluşu**, Ankara, 1974, s. 660.

¹⁸ “TBMM 1. Dönem Milletvekilleri Listesi”, http://tr.wikipedia.org/wiki/TBMM_1._D%C3%B6nem_Milletvekilleri_listesi, (Erişim: 22.08.2007).

¹⁹ Celalettin Yavuz, “23 Nisan ve İlk Türkiye Büyük Millet Meclisini 90. Yılında Anlamak!”, 23.04.2010, TÜRK SAM web sayfası, <http://www.turksam.org/tr/a2000.html>. Ayrıca bkz: Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, Der Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2001, s. 129.

²⁰ Mustafa Kemal Atatürk, age., 2. Cilt, s. 300.

²¹ **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I/2** – Atatürk İnkılapları, (hzl. Ö. Kürkçüoğlu, G. Bozkurt, İ. Güneş, E. Taşdeminci, N. Çağan, M. Ergun, N. Genç), YÖK Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1997, s. 41.

²² **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I/2**, s. 40.

²³ Hamza Eroğlu, “Milli Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Kasım 1984, s. 146-147. Meclis Hükûmeti ile ilgili ayrıntılar için bk. Faruk Yılmaz, **Türk Anayasa Tarihi**, Berikan Yayınları, Ankara, 2007, s. 116-117.

²⁴ Turhan Feyzioğlu, agm., s. 757.

²⁵ Bu kararın alınmasından sonra Sultan Vahidettin, İngiliz İşgal kuvvetleri komutanı General Harrington’a yazdığı mektuba olumlu cevap alması üzerine, 17 Kasım 1922’de “Malaya” adlı bir İngiliz zırhlısı ile İstanbul’dan ayrıldı. Ayrıntılar için bk. Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, age., s. 205-209.

²⁶ Turhan Feyzioğlu, “Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Temmuz 1985, s. 744.

²⁷ Turhan Feyzioğlu, agm., s. 751.